

SOKFÉLE FOGLALKOZÁS GYŰJTŐJE LETTEM...

MOKRY-MÉSZÁROS DEZSŐ MŰVÉSZETE

Archívum

2016-10-31

85. lapszám - 24-33 oldal

Váraljai Anna

Halakat vizsgálta Herman Ottóval, a mikroszkóp alatti világot figyelte a mosonmagyaróvári Akadémián, jégkárbecslő lett és Gulácsyval barátkozott Pesten, oroszul tanult Gorkijtől Capri szigetén, táncot tanított Párizsban, rovarokat gyűjtött Ceylonban, ősemberek nyomait kutatta Aggteleken, szőlőt művelt Miskolcon, a török-magyar rokonságot tanulmányozta Törökországban, teozófiával foglalkozott Budapesten, rovásírást fejtett, csinált kerámiákat, festett képeket, barátkozott Kövesházi Kalmár Elzával, kiállított Czóbellal... Ki az?

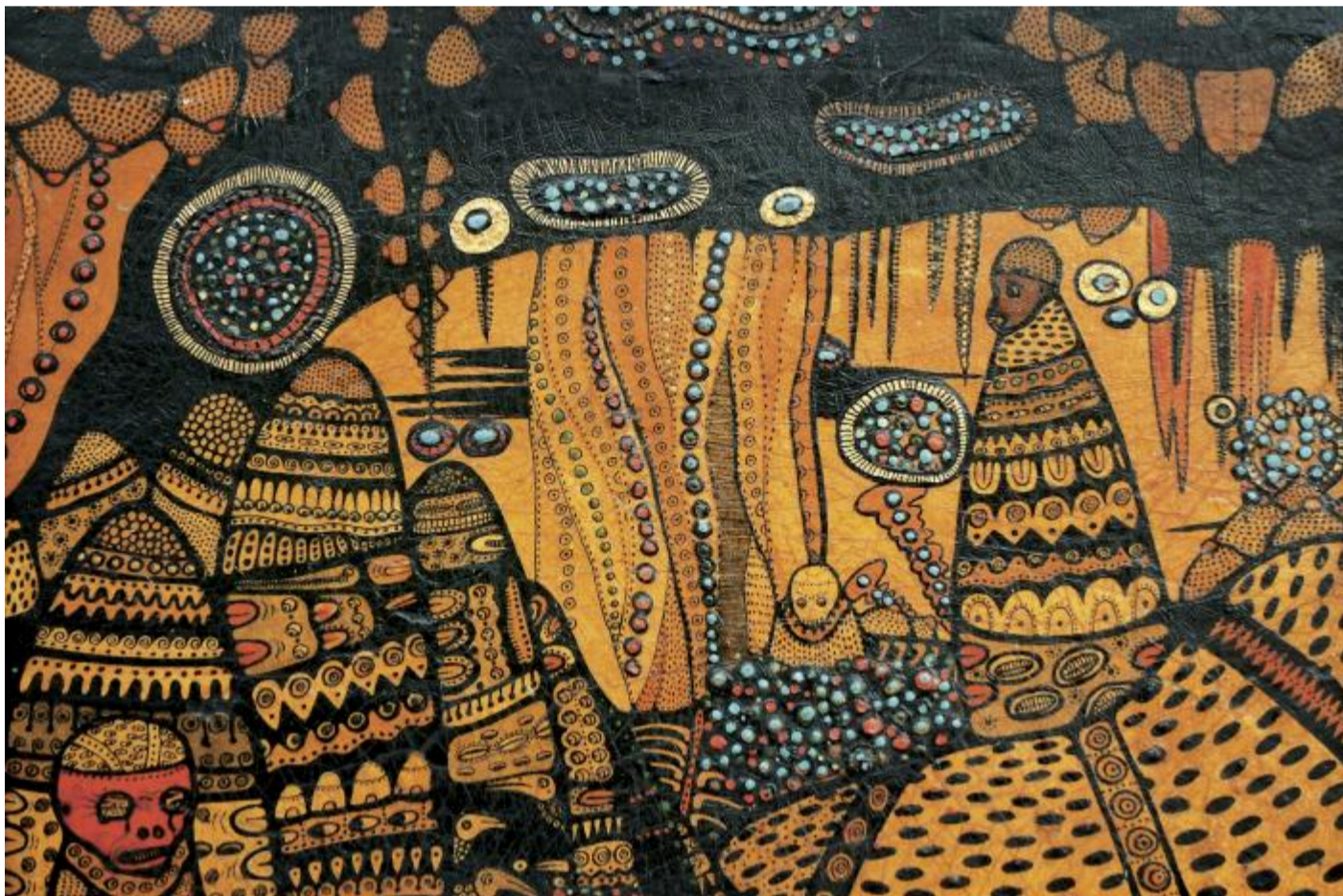
Mokry-Mészáros Dezső, é. n., Herman Ottó Múzeum, Művészettörténeti Adattár, Miskolc

Mikroszkopikus lények vonagló tömege, idegen bolygók furcsa lényei, mamutok, lepkék, ülő Buddhák: Mokry-Mészáros Dezső különleges művei az utóbbi időben egyre gyakrabban bukkannak fel a műkereskedelemben, aukciókon. Azok a gyűjtők, akik kollekciójukat 20. századi alkotásokból állítják össze, nem hagyják ki gyűjteményükből az „autodidakta” festő néhány munkáját sem. Az általuk felismert festői minőség egyértelmű a szakma számára is, s hiába a kanonizáció időszerűsége, a megfelelő terminus

technicusok híján művei maig helyüket keresik a modern magyar művészet történetének szerteágazó izmusai, csoportjai között, s többnyire késő szecessziós, primitivista, vagy a legrosszabb esetben naiv műalkotásokként végzik. Megfejtetlennek tűnő, szürrealis festői nyelvét a művészettörténet még az olyan egyedi látásmóddal bíró, „saját utas” festők közt sem tartja számon, mint testvéri jó barátjéé, Gulácsy Lajosé, vagy a másik teozófus művésze, Mednyánszky Lászlóé. Úgy látom, hogy Mokry-Mészáros Dezső életművének egyedülálló szépségét, izgalmát éppen megszelídíthetlensége adja, s érdemes átgondolnunk, kanonizációs kísérleteink nem törik-e le éppen azokat az agancsokat, melyek művészetét oly varázslatossá teszik¹.

Mokry-Mészáros Dezső művészetéről Dobrik István² írt kismonográfiát 1985- ben, s írásokat közölt róla, interjút készített vele Beke László. Az ő jóvoltából került a művész írásos hagyatékának nagy része az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézetének Adattárába³. Műveinek kisebbik része, mintegy 180 alkotás magántulajdonban van⁴, nagyobbik részét közgyűjtemények őrzik: a miskolci Herman Ottó Múzeum, a Magyar Nemzeti Galéria és a kecskeméti Naiv Művészetek Múzeuma.

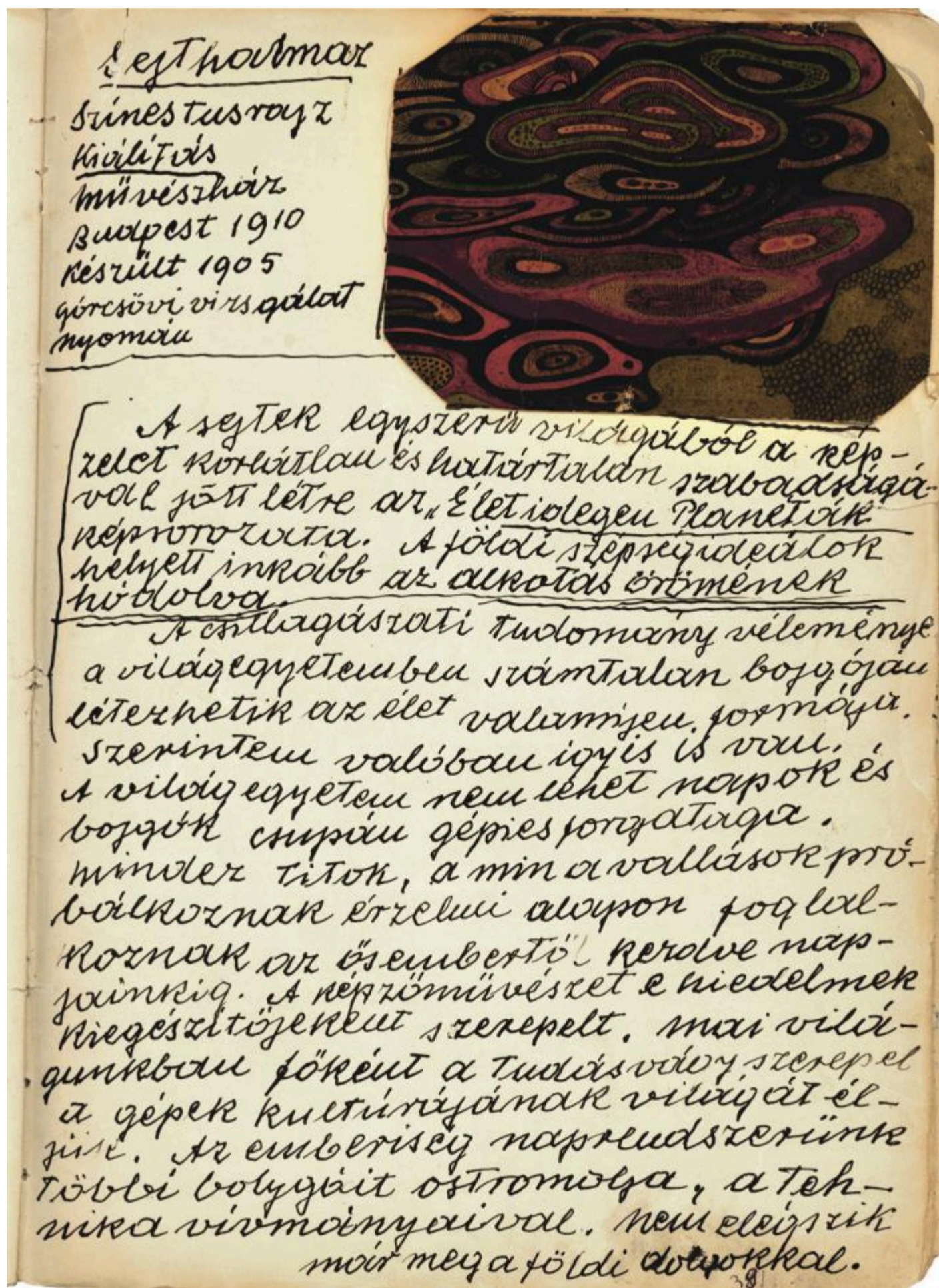
Mokry-Mészáros Dezső 1881-ben született Sajóecsegen⁵. Édesapja kutató és vállalkozó szellemű református tanító, édesanyja színésznői ambíciókkal és rendkívüli zenei adottságokkal rendelkező művészlélek, „áldott jó anya”. Egy testvére született, aki azonban csecsemőként meghalt, így a fiúcska magányosan töltötte gyermekkorát. Hogy egyedüllétét enyhítsék, szülei cseregyerekként a Szepességbe küldték egy sokgyerekes német nyelvű családhoz. A gondtalan gyermekkor élménye, annak tapasztalatai egész életében végigkísérték, s később a művészi attitűdöt is a gyermeklélekkel párhuzamba állítva határozta meg: úgy vélte, a művész lelkében mindig van valami a gyermekből, a magába zárkózottól a vásott kölyöktől. Gyermeki kíváncsisága, kutató szelleme, tudásvágya haláláig elkísérte. Művészi hajlamának első jele zene iránti rajongása volt. Nagyon korai emlékei voltak különféle zajokról: még járni sem tudott, amikor megragadt benne a falusi kisbíró dobjának hangja. A szüleitől kapott kisdobbal ő is kiállt az utcára, ám a falu lakói nem jöttek elő házaikból. Tudni szeretne volna, miféle mágia az, ami az ő hangszeréből hiányzik, ezért felhasította a bőrt, hogy megvizsgálja annak belsejét. A tárgyi világ iránti nyitottság egyébként a mágikus művészet sajátossága: visszaemlékezésében első rajzeszközéhez, egy darab vasalószénhez kapcsolódóan is a primitív, mágikus elemeket, ember és természet ősi, ösztönös kapcsolatát hangsúlyozta. A vályogödörben való átszellemült gyermeki „tapicskolás” érett művészként is meghatározta munkamódszerét: prehistorikus témákkal foglalkozó alkotói korszakában hetekig az erdőben élt, szobrait pedig maga faragta eszközzel a folyóparton összegyűjtött agyagból készítette.

Mokry-Mészáros Dezső: Élet idegen Planétán III, 1910, színes tus, tempera, lakk, karton, 11 × 30 cm, Herman Ottó Múzeum, Miskolc, ltsz: 53.248

A szepességi gyermekévek után a miskolci evangélikus gimnázium tanulója lett. Az iskola mellett tánciskolába járt, s jellemző, hogy a „hivatalos” műfajok ezen a területen sem elégitették ki: a város mellett állomásozó vándorcigányoknak fizetett, hogy tanítsák meg az autentikus roma táncokra, s ezek elsajátítása közben megtanulta a lovári nyelvet. Később, párizsi éveiben táncstudása, a hírhedt „róka-tánc” megélhetési forrássá vált számára egy rövid időszakra. Ifjúsága emlékei között szerepel naplója tanúsága szerint Herman Ottóval kötött barátsága, aki egy nyáron keresztül különféle halfajtákat vizsgált a Bódvában, és tudományos túráira a jó helyismerettel rendelkező fiút is magával vitte. A szabadságvágyó, kötöttségeket nehezen tűrő gyermek nem volt jó tanuló, végigbukdácsolta az iskolát, egyszer még osztályt is ismételt. Kimagasló értelmi képességeinek köszönhetően, hogy mégis felvételt nyert a magyaróvári Gazdasági Akadémiára, amely a korszak legmagasabb szintű felsőoktatási intézményeként működött akkoriban. Oktatója, Sigmond Elek itt végezte nemzetközi szintű kutatásait jól felszerelt laboratóriumában, de ami ennél is fontosabb, tanára lett a karizmatikus biológus, Raoul Francé is. Francé 1898-ban atyai támasza, Entz Géza segítségével került a frissen alapított növényélettani kísérleti állomásra. Cserkészés egy csepp vízben címmel nagy sikerű szemináriumokat tartott érdeklődő mikroszkopizálóknak, mely sikerén felbuzdulva megszületett a Német Mikrológiai Társaság és egy folyóirat, a Mikrokosmos. A folyóirat címűl szolgáló kifejezés rengetegszer felbukkan Mokry naplójában, valamint korai művei hátulján feliratképpen. Ám nem is elsősorban ez, hanem Francé személyes jelenléte, szemináriumai gyakoroltak rá óriási hatást, és ekkor, a mikroszkopikus tanulmányrajzok nyomán kezdte meg önálló képzőművészeti tevékenységét.

„A vegytan mellett itt a növény- és állattan tartozékaként a görcsövi tanulmányok nagymértékben felkeltették érdeklődésemet. Nem a tudományos szempont, hanem a látott dolgok sokszor igen szép formái érdekelték, szinte lenyűgöző hatást gyakoroltak rám. A tanulmányok szempontjából fontos látottakat persze nagyítva, le is kellett rajzolni. Még abban az évben, fél év után hazajövet vettem egy görcsövet Pesten, csupán a művészi szépség szempontjából szórakoztam, rajzoltam, ki is színeztem a látottakat, sőt azoktól eltérő rajzok is keletkeztek – egész füzetnyi.”⁶ A mikroszkópi rajzoláshoz nem kellett különös rajztehetség vagy előtanulmány. Annyira különleges terület ez, hogy technikáját az egyébként jó rajzolónak is teljesen újonnan kellett elsajátítania, s kellő türelemmel bárki begyakorolhatta. Ezen korai képek ornamentumai igen sajátosak, felületüket pedig vastag lakkréteg borítja, mely hártyszerűen magába zárja, védi a nyüzsgöni, rezegni látszó alakzatokat. Kicsiny méretű képeinek apró részletei, miként maga a mikroszkópba tekintés, egészen újfajta látást kívánnak a nézőtől: a mikrovilág befogadásához a laboratóriumi kutató elszánt tudásvágyát, türelmét teszik előfeltétellé. Nagyon izgalmas megfigyelni azt is, miként kapcsolja össze, rendezi ezeket az ornamenseket: a rendező elv alapjául feljegyzései tanúsága szerint a korabeli tudományos-fantasztikus irodalom szolgált, elsősorban Jules Verne: Utazás a holdba, H. G. Wells: Első emberek a Holdban, Makay István: Repülőgépen a Holdba. Ismerte az első tudományos-fantasztikus némafilmet, Georg Méliés Utazás a Holdba (1902) című moziját is.

Sejthalmaz. Mokry mikroszkopikus tanulmánya a magyaróvári tanulmányok idejéből, 1905, papír, szines tus, rajz, 100 × 150 mm. A művész saját felvétele naplójába ragasztva, MTA Adattár – BTK Művészettörténeti Intézet, MDK.-C-I.39.(1/1-5/1)

A főiskola végeztével jégkárbecslőként igyekezett jópolgárhoz illő életet élni Pesten, nyugtalan természete viszont csak hónapokig bírta az irodai hétköznapok szürkeségét. A hivatalos művészettel ekkor ismerkedett meg, sok kiállításon megfordult, a látottaktól azonban nem volt elragadtatva: nem így képzelte a művészetet és a művészeket sem. Munkahelyéről szó szerint elmenekülve, a művészi közegeből kiábrándulva, vállalva minden nyomorúságot, 1908–1914 között hosszú vándorlásba kezdett. Először Nápolyba ment, ahol kikötői rakodómunkásként, alkalmi munkákból tartotta fenn magát, és „fantasztikus” képeivel házalt. A grand hotelekbe ugyan nem engedték be festményeivel a portások, de egy péknek száraz kenyérért cserébe sikerült eladnia

néhány művét. A pékségben azonban meglátta és az ördög műveinek bélyegezte munkáit a helyi plébános, ezért az oeuvre néhány darabja a kemencében végezte rövid földi pályafutását.

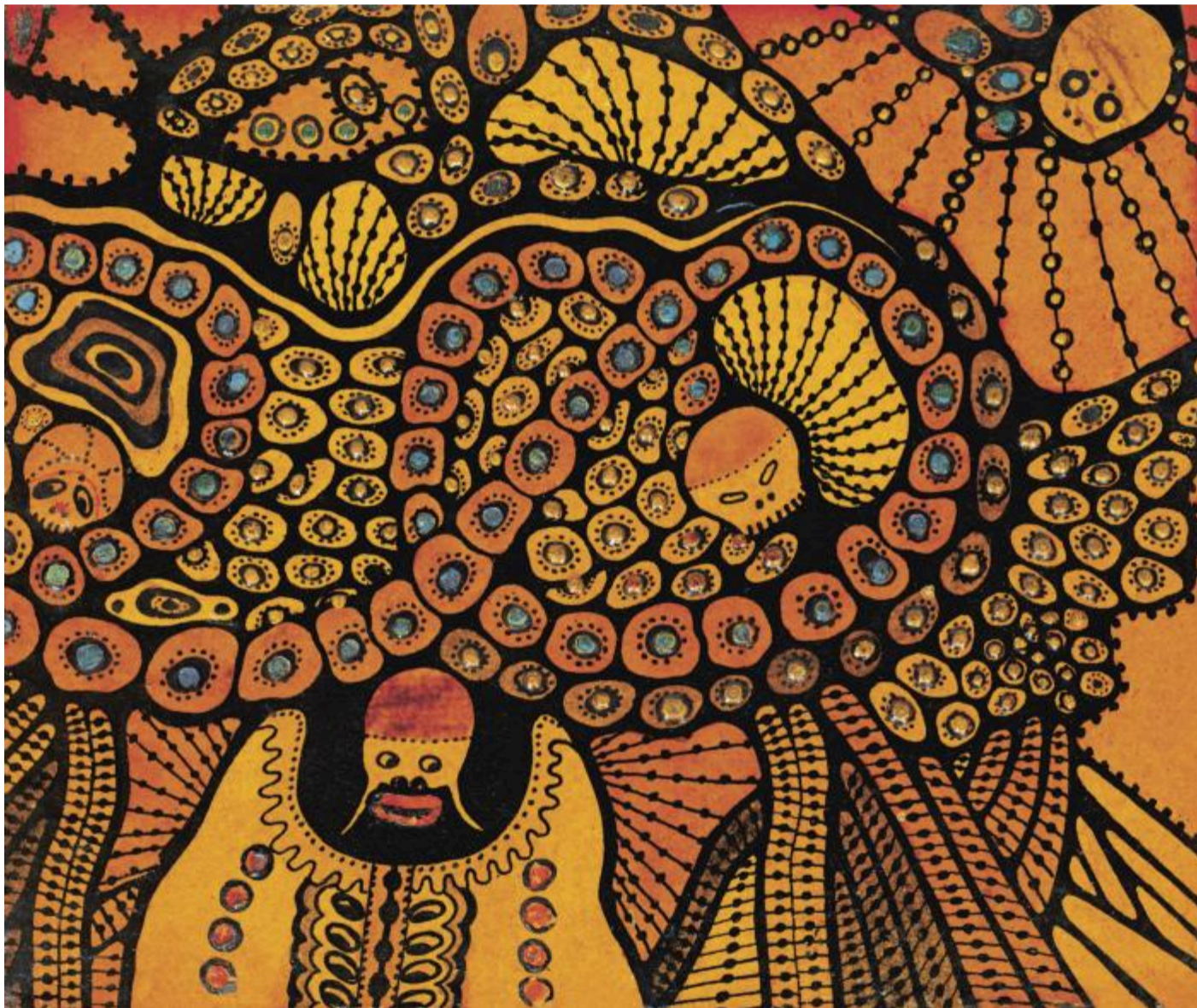
A nápolyi nyomorúság elől Caprira költözött, ahol festőszerszámokat vásárolt, és tudatos alkotómunkába kezdett „saját módja” szerint. Kicsi asztalkát kapott egy emigránsok törzshelyeként számon tartott kávézóban, a Café Morganóban, ahol a részeges pultostól festegetés közben olaszul tanult. A többiekkel ellentétben nem a sziget fantasztikus szépségeit festette meg, hanem ekkor készítette jelentős, szikrázó művészi fantáziáról tanúskodó, a mikroszkopikus motívumvilágot kiteljesítő, dekoratív sorozatait: az Óceániát, az Élet idegen Planétákont és a Misztériumokat. Ezen sorozatok darabjai elkészültüket követően nagyrészt szétszóródtak, hisz étel, szállás fejében használta őket cserealapként. A capri évek hozadéka volt, hogy megismerkedett az ott élő orosz politikai menekültekkel, akik az olasz kormány engedélyével telepedtek le, élükön Maxim Gorkij íróval. Szoros barátságot kötöttek (oroszul Gorkijon keresztül tanult meg), így kerülhetett az Óceániai csigaember című kép és a Planéták egy példánya a Gorkij-hagyatékba, annak ellenére, hogy az író inkább a „valóság ábrázolásának” volt híve, mintsem a hasonló „szürreáliáké”. A Café Morganóban ismerkedett meg egy svájci üzletemberrel, Julius Eckkel is, aki a szigeten vadon termő rozsmaringot gyűjtötte, abból olajat desztillált, és szappan-, valamint illatszergyártóknak adta tovább. Bogár- és lepkegyűjtéssel is foglalkozott, és ezekre megtanította a fiatal művészt is. Miután Mokry szállásadója, Borisz Tyimofejev Caprit elhagyva Ischia szigetére utazott, 1909-ben hazatért Budapestre, ahol a következő évben kiállítási lehetőséget kapott a Művészházban, ahová Gulácsy Lajos ajánlásával sikerült bejutnia. Kapcsolatukról így vall: „Igen szerettem Lajost. Mikor képeimet először látta, azt mondta: – Ha te ilyeneket festesz, nemsokára a Lipótmezőre kerülsz. – Amikor mégis ő került oda, meglátogattam. A kertben találkoztunk. – Na cimbora, ki került először ide – mondom én. – Lajosnak voltak világos pillanatai, mint akkor is. – Hát én – felelte –, de azért irigyelhetsz. Mert ma ez az egyetlen hely, ahol a magyar művésznek nincsenek megélhetési gondjai.”⁷

A gimnazista festő, Herman Ottó Múzeum, Művészettörténeti Adattár, Miskolc

Több képe elkelt a tárlaton, és felfigyelt rá a festőművész dr. Rózsaffy Dezső, a Teozófia című lap főszerkesztője, és igyekezett meggyőzni a fiatal művészt, hogy foglalkozzon a teozófiával, hisz témái igen közel állnak annak tanaihoz. Művészházban kiállított képeit a többiekével összevetve azt a következtetést vonta le, hogy a kortárs művészetnek elsősorban nem az izmusokban, hanem a tárgyi tartalomban kellene továbbfejlődnie. Számára a továbbfejlődésnek ezt a szabadságát a mikro- és makrokozmosz világa

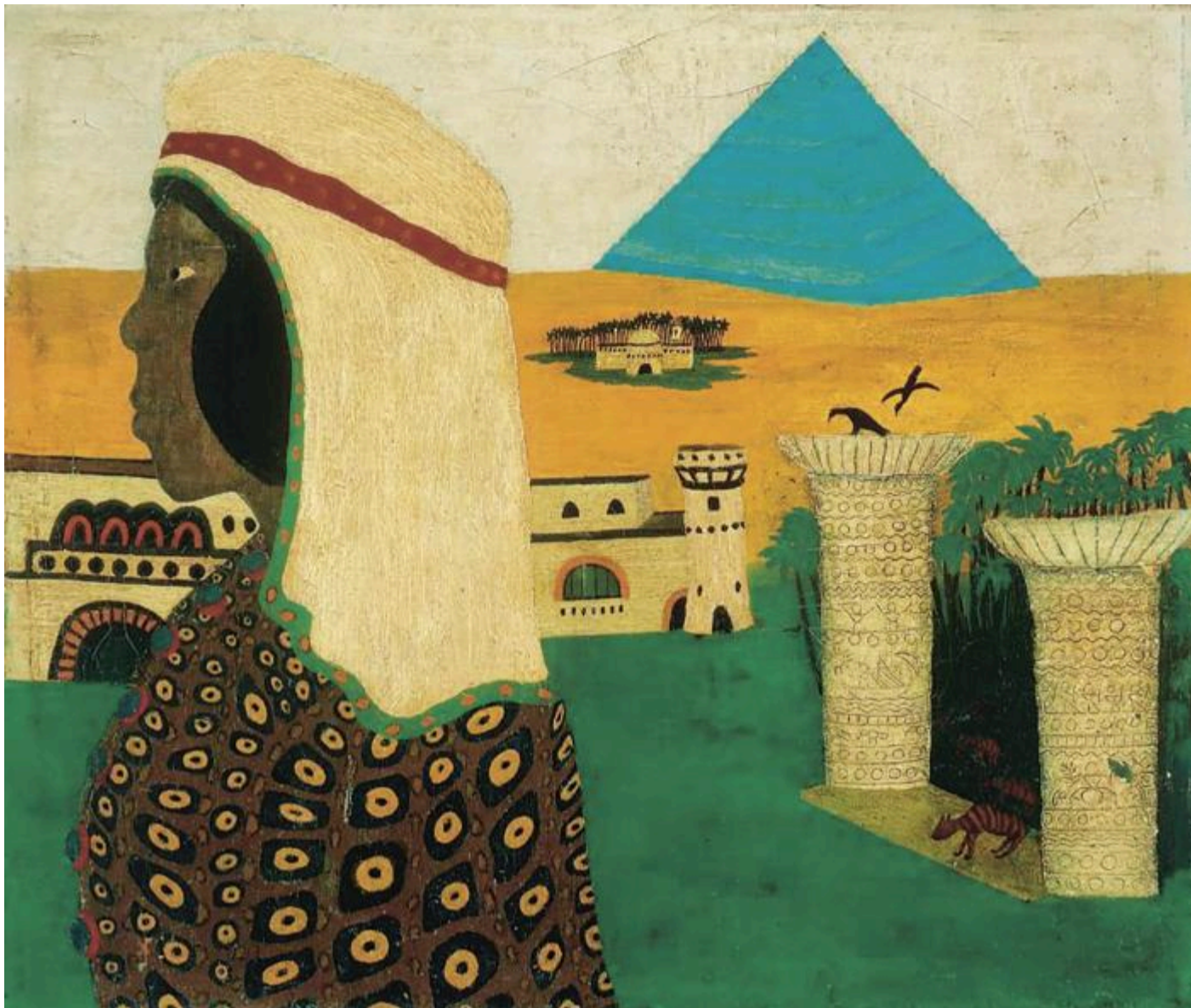
biztosította, melyben „vonalra, színre egyaránt száguldhatik kedve, ízlése, elképzelése szerint”⁸. A kiállítást követően Gulácsy javaslatára egyből Párizsba utazott, ahol Aranyosi Pál újságíró segítette a magyar művészek ottani ügyét, így az övét is. A Place Pantheon környékén kerített neki lakást egy öreg tengerésznél, nyugalomba vonult csempésznél. A szállóban összebarátkozott két tanítónak készülő szenegáli diákkal (akik után állítólag futottak a párizsi nők), rajtuk keresztül ismerkedett meg a „néger” zenével, melyet a kubizmussal párhuzamosan tanulmányozott. Aranyosi segítségével modern művekkel kereskedő cégekkel, modern művészekkel is kapcsolatba került, és Pesten bemutatott sorozatait a párizsi Galerie Aschnurrban, valamint a Galerie Sagot-ban is kiállíthatta. Bár az izmusok áradatában keményrajzúnak tartották képeit, mégis megvettek jó párat, kettőt például az Élet idegen Planétákon sorozatból Flammarion francia csillagász tanítványa vitt haza. Ingyenkonyhán étkezett, így a képeladások mellett egy tánciskolában roma tánc, csárdás és különféle „eredeti” táncok tanítását is elvállalta, melyre azért volt szüksége a primitivizmusra, ismeretlen kultúrákra nyitott értelmiségi közönségnek, hogy abból új, saját, modern táncokat koreografáljon. A párizsi évek egyik hozadéka, hogy a tánc szeretete összehozta az akkoriban szintén ott élő Kövesházi Kalmár Elzával, akivel később Budapesten több alkalommal állítottak ki együtt, valamint hogy szerelmes lett a párizsi operaiskola egyik növendékébe, a végzős operaénekes-hallgató Olga Gugleviczbe. Ettől fogva együtt járták az éjszakát, megtanult tőle franciául, tökéletesítette orosz tudását, valamint megismerte és megszerette az opera világát. A Louvre-ban és egyéb helyeken a hosszú ideig Párizsban élő Munkácsy Mihály nyomai, hagyatéka után kutatott: érthetetlennek tartotta, hogy fogalmuk sincs, kiről kérdezősködik: a múzeumi katalógusokban nem szerepelt a neve, amit a legtöbb helyen helyesen kiejteni sem tudtak. Ez a kiábrándító tapasztalat, az erősödő németellenes hangulat, a háború érezhető előszele hazatérésre készítette Párizsból. Szülei küldtek is neki egy nagyobb pénzüsszeget a hazaútra, ám ebből inkább Olgával és egy tudathasadásos német fiúval, Wernerrel végigjárták Madrid múzeumait, leutaztak Sevillebe, Cordobába, három héttel később pedig Ostendébe, Brüsszelbe, s végül Londonba. Itt nem a művészettörténet nagy remekei, hanem a British Múzeum prehistorikus anyaga, az ősi paleontológiai leletek gyakoroltak rá nagy hatást. Párizsba visszatérve nem is alkotott már semmit, a művészileg nyugtalan festészeti irányzatok egyre idegenebbül hatottak rá, s ettől kezdve csakis az „ősnépek ősemberi, primitív művészete” vonzotta, „ám nem lemásolás céljából, hanem úgy, ahogyan az meg lett teremtve”.

Mokry-Mészáros Dezső: Idegen világ (Csillag), 1912 körül, tus, tempera, akvarell, lakk, karton, 13 × 15,5 cm, magántulajdon

Vándorcigánynak vallotta magát, jönni- menni vágyott, ezért Olgával hazafelé jövet még megálltak Zürichben, hogy meglátogassák a Caprin megismert gyűjtőt, Julius Ecket, és megegyeztek, hogy Eck magával viszi következő körútjára. Olgának már csak egy hónapig volt engedélye, hogy Pesten tartózkodhasson, s abban a tudatban váltak el egymástól, hogy nem találkoznak többé. Mokry szerelmi bánatában lengyel barátaihoz utazott Varsóba, ahonnan Rózsaffy levele szólította haza. A szerkesztő nagyobb pénzüsszeget ajánlott fel utazási költségei fedezésére, ha részt vesz munkáival az új-zélandbeli Aucklandben rendezendő teozófus kiállításon. A számtalan nyelven, ám angolul nem beszélő festő egykor Amerikában élt nagybátyja segítségével lelevelezte az aucklandi közösséggel, hogy hajóval kiküld részükre néhány munkát, ő maga azonban nem utazott oda. A kiállítás szervezőjével folytatott angol nyelvű levelezésből kiderül, hogy túl későn indította útnak képeit, így nem érkeztek meg időben, nem lettek kiállítva, és a helyi teozófiai társaság a következő hajóval visszaküldte azokat. Mokry élete végéig úgy emlékezett meg az esetről, mintha képei szerepeltek volna a tárlaton, s több műve hátuljára cédulát ragasztott: „kiállítva New-Zealand, teozófus kiáll. 1912.” Mindezt talán azért tette, hogy a Rózsaffytól kapott összeggel el tudjon számolni, és presztízse

növekedjék a teozófusok körében. A balul sikerült kiállítást követő hónapban azonban felbukkan egy, a teozófus tanok szempontjából mérföldkőnek számító életrajzi adat: Eck beváltotta ígéretét, és 1913 tavaszától egy évre Ceylon szigetére vitte a festőt, ahol egzotikus rovarokat gyűjtöttek és preparáltak.

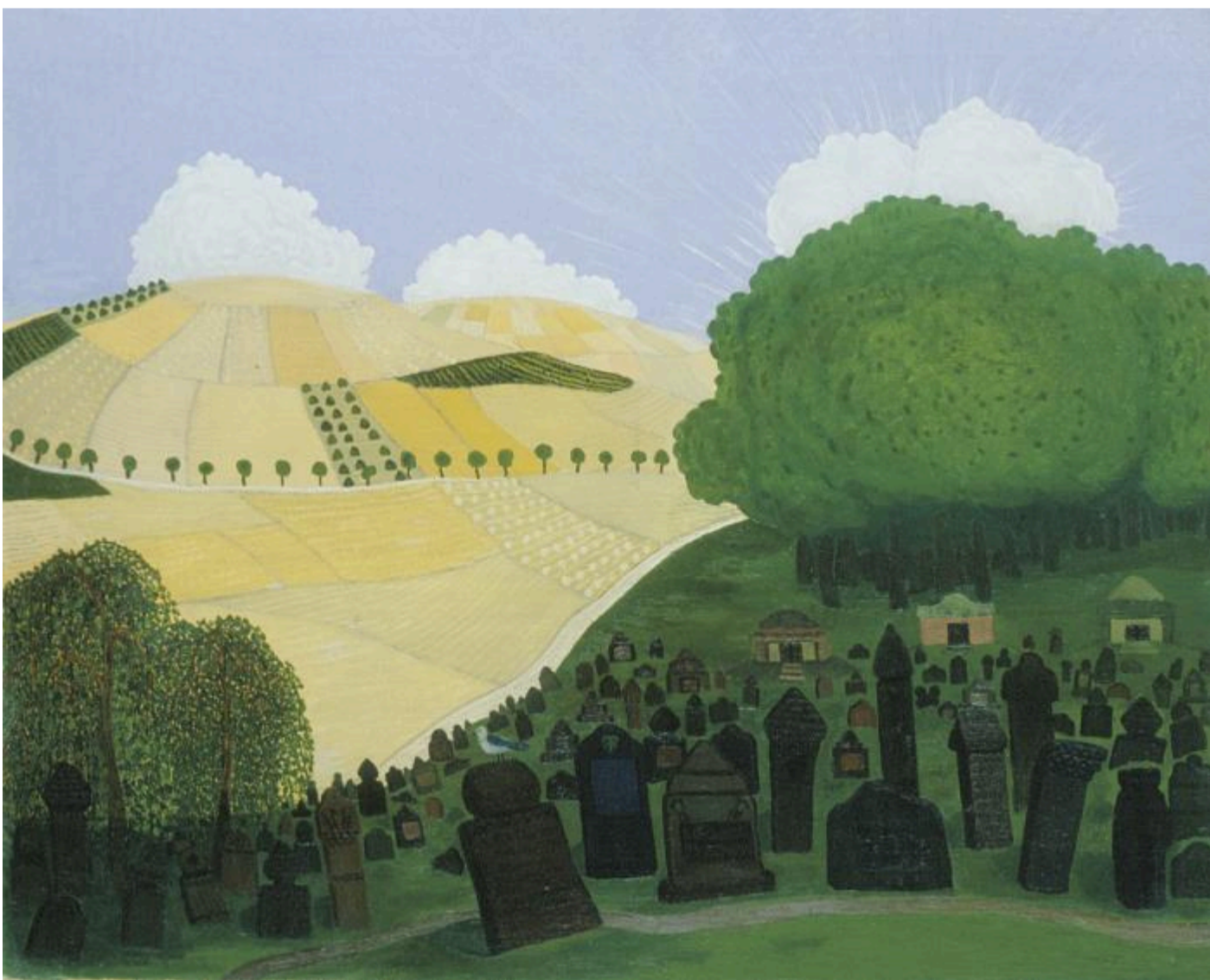
Mokry-Mészáros Dezső: Emlék Egyiptomból, 1913, 60,5 x 72 cm, olaj, vászon, magántulajdon

Ceylonba érkezésük előtt, márciusban egy darabig Tuniszban állomásoztak, ahol egy sivatagi erődítményben laktak, melyet még a helyiek építettek a sivatagi rablók, illetve a tuaregek ellen, s amely akkor a francia idegenlégió állomáshelyéül szolgált. Az itt látottak hatására festette meleg színekben, aranyban, okkerben játszó, maga által faragott és festett kerettel határolt orientalista képeit, többek között egy tuareg bennszülöttet a háttérben látható kaszárnyával. Legtöbbjükön ott ragyog a teozófus szimbólum, az istenszem motívum, mely a perzselő égboltról lepillantva féltőn, óvón, biztosságot adón tekint a tapasztott kunyhókban élő ősi törzsekre. Képeit egy még Pesten eszkábált, hosszúkas faladában küldte haza, festéket pedig itt és Ceylonban is az angolok számára fenntartott könyvesboltokban vásárolt. Átvándorolva a sivatagon, hosszú hajóút után érkeztek meg Ceylonba. Itt Eck kitanította a rovargyűjtés szabályaira, felkészítette a leselkedő veszélyekre, majd magára hagyta. Több hónapig tartó dzsungeljáró expedíciója során bogarakra vadászva remeteségben élő Bráhma- és Buddha-követőkkel találkozott, akiknek fügefalevél ágéyektakarójukon kívül nem volt semmi egyébük a világon. Növényekkel táplálkozott, és hogy védje magát a mérgeskigyóktól, fatörzshöz kötözve aludt. Olyan dzsungelbeli buddhista templomokat fedezett fel, ahol már csak a kalapját elorzó majmok éltek. A rettegett és tisztelt, ornamentummá stilizált kígyó, mint szent állat, dekoratív aranypikkelyeivel az időszak fontos és szépséges motívuma. A szent és ősi helyek buddhista remetéivel, a bennszülött népek mitoszvilágával, a dzsungel érintetlen, őskori állapotokat idéző élővilágával találkozáva, a megélt spirituális élmények nyomán Pesten már magától kereste fel a Teozófus Társaságot, és folyóiratuk rendszeres előfizetője lett. A Teozófus Társaság Ferenciek terén lévő emeleti lakásában tartott heti előadásain, összejövetelein, szeánszain ismerkedett össze Komporday Pálnéval⁹, akivel mély lelki barátságot kötött, és akivel a negyvenes évek közepéig ezoterikus hangú leveleket („élettanácsokat”, bölcsességeket) váltott. Keleti filozófiák iránt tanúsított érdeklődését a Kelet-ázsiai Múzeum igazgatójával, Felvinczi Takács Zoltánnal¹⁰ való barátsága és levelezése is bizonyítja. Felvincziné megrendelésére Buddha-ábrákkal és buddhista szimbólumokkal díszített kerámiákat készített, melyeket Felvincziék az otthonukban berendezett buddhista szentélyben helyeztek el. Szemhibája miatt nem vonulhatott be katonának. Szülei még 1914-ben, a háború előszelét érezve eladták földjeiket, ingóságait, és a pénzből Miskolcon vettek házat, Mokry is ideköltözött. A Louvre-ban szerzett benyomások hatására művészetében a Föld „őskora”, az ősember művészete kezdett kibontakozni, saját vallomása szerint nem tudományos szempontok, hanem a művészi szabadság jegyében. Miskolcon felidéződött benne gyerekkori emléke, a vasútállomás rendezése során feltárt világhírű mamutagyar is. 1915–16-ban szülőfaluja határában és Aggtelek környékén végzett ásatásokat, kisebb prehistorikus gyűjteménye keletkezett (néhány edénydarab, kőbalta, bronzfigura, karkötő), melyet később, Zuglóban hasonló témájú képeivel együtt ki is állított¹¹.

Mokry-Mészáros Dezső: Óceánia, 1911–12 k., olaj, fa, 17 × 25,5 cm, magántulajdon

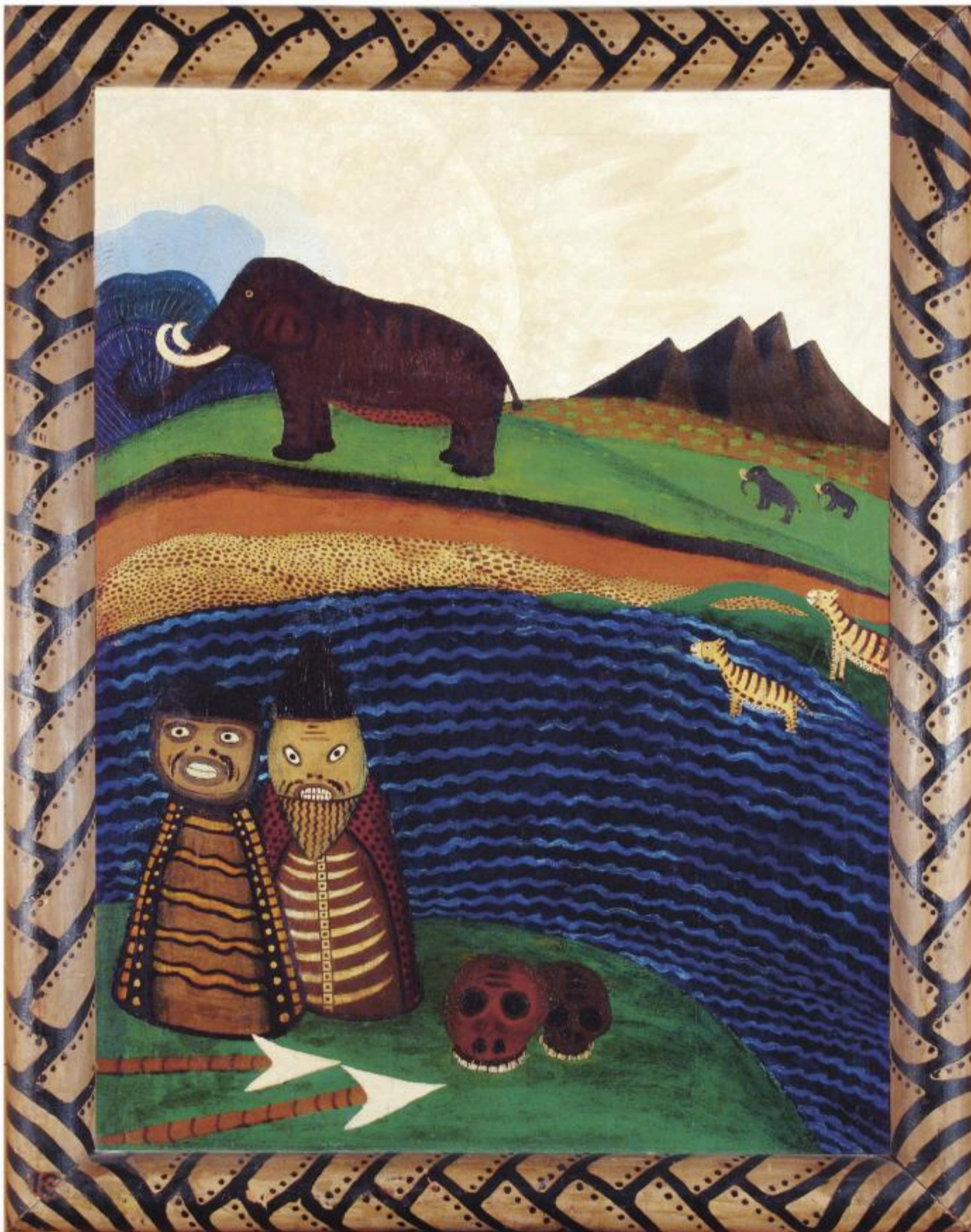
Ezek és a régebben Indiában látottak lettek a húszas évek második felétől készített ősállat szobrainak mintái. A „górcsövi alakzatok” után hosszú ideig leginkább a prehistorikus tárgyak érdekelték művészeti szempontból. Két tárgycsoport tartozik a prehistorikus ihletésű művek közé: a húszas évek második felétől a 30-as évek közepéig keletkezett tájképek és kompozíciók, valamint az állatokat és totemeket megmintázó agyagfigurák. A megelőző alkotói periódusokhoz képest újdonságként jelentkezik a prehistorikus művek korábbi alkotói módszertől eltérő technikája: képeit maga törte festékekkel, maga fabrikálta ecsetekkel festette, szobrait pedig földből kiásott csontból faragott szerszámokkal mintázta meg. „Találtam Ázsiában két kőkorszakbeli csontszerszámot, jó fogás esett rajtuk, azóta ezekkel mintázom a szobraimat”¹² – írja naplójában. Képeihez puhafából maga faragta és festette a keretet, a kép felületét pedig ugyanazzal a lakkanyaggal vonta be, mint a mikroképekét. A festmények felületére gyakran tárgyakat ragasztott, az ősállatok gyomrában például valóságos halszálkával tette láthatóvá az állat által elfogyasztott ételt.

Mokry-Mészáros Dezső: A temető, 1939, olaj, vászon, 80,3 × 100 cm, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria, ltsz: FK4556

1917-ben meghalt anyja, apja, s a háború felemésztette a hadikölcsönt is. Csupán miskolci háza és keresztúri szőlője maradt meg. Elejtett naplóbejegyzéséből tudjuk, hogy egy krími tatár nővel élt ekkoriban, közös gyermekük is született, spanyolnátha fertőzésben azonban mindkettőjük életét veszítette. A nyomor (szőlőművelésből tartotta fenn magát) és a többszörös gyász hosszú évekig tartó alkotói válságot eredményezett. Ekkoriban történt az a megrázó eset is, hogy horgászat közben egy idős nő tetemét fogta ki a Sajóból, melyet (a nő nem helyi lévén) a szeme láttára dobtak vissza a folyóba. A hitét veszített, kiábrándult művész sikertelen öngyilkossági kísérlete után alkoholba fojtotta bánatát, és hosszú évekig nem vett a kezébe ecsetet. Élete legsúlyosabb, több mint 10 évig tartó válsága 1929-ben ért véget, amikor megismerkedett Bódogh Erzsébettel, egy református pap lányával, és

házaságukat követően visszaköltöztek Pestre, bár a nyarakat ezentúl is Miskolcon töltötték. Ekkortól ismét alkotott, és festészete kibővült a kerámiaművészettel. Újra kiállított, elsősorban a Nemzeti Szalonban és az újonnan nyílt Tamás Galériában, és közben több művészi és társadalmi egyesület¹³ tagja is lett. Erzsébet igazi művészfeségnek bizonyult, s bár Mokry többször élt át válságos időszakokat, ezután már tudhatta, hogy nincs egyedül. Sokat utaztak: hosszabb időt töltöttek Portorožban, Firenzében, Rómában, Nápolyban, a legnagyobb hatást azonban törökországi utazása tette rá. Itt kezdte el ugyanis foglalkoztatni a török–magyar rokonság, amely történelmi közösséget szerinte a török hódoltság emléke homályosított el. Vélekedése szerint a kereszténység, a nyugati világ és az egyes uralkodók javára el lett fordítva a hiteles történelem, például a török uralom alatt terjedhetett el hazánkban a református vallás is, mégpedig a törökök jelenlétének köszönhetően. „Nem holmi utcarészlet vagy jámbor tájkép” készítette az isztambuli utazásra, hanem az, hogy Felvinczi Takács Zoltán összeismertette Abdul Latiffal, a Magyarországon élő mohamedánok főpapjával, s az ő meghívásának eleget téve utazhattak 1930 májusában Törökországba. Latiffal való elmélyült kapcsolatát igazolja a Herman Ottó Múzeum Adattárában őrzött, kézzel írott török–magyar szótár, mellyel az utazásra készült, s amely hátuljára feljegyezte Latif Krisztina körüti címét. Úti tapasztalatairól Bajcsy-Zsilinszky Endre kért tőle beszámolót az Előörs című lapba. Felesége visszaemlékezéseiből¹⁴ tudjuk, hogy hét hónapot töltöttek nagy szegénységben, turistaként a török fővárosban. Meglátogatták az Hagia Szophia mecsetet, a régészeti múzeumban kis-ázsiai, asszír, babilóniai emlékeket vizsgáltak. Eljutottak Üszküdarba, a Márvány-tenger tulsó partjára is, ahol egy régi temetőben barangoltak. Ennek nyomán festette Temető című képét, s ekkortól foglalkoztatta a temető esztétikája: fejfákat, kopjafákat tervezett, tanulmányokat írt a temetői kultúra felvirágoztatása érdekében.

Mokry-Mészáros Dezső: Ősvilág mamuttal (Mamut, Ősi táj, Kis szobrok), 1931, olaj, vászon (restaurálva), Kecskeméti Katona József Múzeum Magyar Naiv Művészek Gyűjteménye, ltsz. 83.24.1

Dr. Rózsa Miklós, akit már korábban ismert, újabb művészeti társaságnak, a Képzőművészek Új Társaságának (KUT) igazgatója lett, és önálló kiállítás lehetőségével kereste fel Mokryt. A Széchenyi és az Akadémia utca sarkán, egy földszinti bérleményben lévő kiállító- és kereskedőhelyiségben 1929-ben állították ki szobraikat, égetett agyagedényeit és prehistorikus témájú képeit, rajzait. A szobrok címei alapján az őskor kutatása mellett a török út is mély benyomást tett rá (Türk barambasa, Térdeplő mongol). A két világháború közötti időszak expresszív, posztnagybányai jegyeket hordozó, mértékletes, visszafogott

alkotásai között ezek a harsány, nyers, ősi erőt sugárzó művek átütő sikert arattak. A közönség is rajongott azért a Magyarországon egyedülálló primitivizmusért, mely ezekből a munkákból áradt, Batu kán című szobrocskáját például Bajor Gizi színésznő vásárolta meg. Primitív őstehetségként emlegette a kritika, és eruptív erejű, gyermekkor idejéből feltörő kompozíciókról beszéltek ősi tájképei esetében. „Keleti filozófiája, India csodavilága ragadt itt meg olyan festői fantáziával, amelyet ha nem is lehet a mai művészi határok közé beszorítani, de éppen ezzel a határolhatatlanságával és anyagtalanságával eredeti, érdekes, és primitív ségével értékes is. Egészen különálló a mi művészi világunkban” írja álneven egy kritikusa a *Magyarság*¹⁵ című lapban. Másutt „ősi vad ízű istenadta tehetségéről írnak”¹⁶. Több helyütt olvashatunk arról, hogy „húsz éve nem volt olyan sikere Pesten kiállításnak, mint Mokry-Mészáros Dezsőének”¹⁷.

Mokry-Mészáros Dezső: A „három grácia” I-III., 1930 körül, agyagra emlékeztető, a művész által kikevert ismeretlen anyag, festék, egyenként 14 cm, Kecskeméti Katona József Múzeum Magyar Naiv Művészek Gyűjteménye, ltsz. 85.58.1.

Mokry tehetségének visszhangja már előszele a néhány évvel későbbi Magyar Ősművészek Kiállításnak, melynek kiállítóiban éppen a felsorolt kvalitásokat, ősi értékeket kereste a közönség. A harmincas években induló Őstehetség Kutató Mozgalom alakulásakor azonban még fel sem merül neve a naiv alkotók között. Abban a tekintetben helyzetük viszont hasonló, hogy miképpen az Őstehetség Mozgalom is a szellemi áramlatokon kívül és a művészi élet peremén helyezkedett el, s onnan nem tudott elmozdulni, Mokry életpályája a későbbiekben egyre inkább a magas művészet peremvidékére szorult. Ekkor azonban még felívelő hírnevét jelzi, hogy pár hónappal később cserépedényeit és szobraiát Czóbel Béla képeinek társaságában mutathatta be a Tamás Galériában. Az ekkor Franciaországban élő Czóbel egyik hazalátogatása során merült fel a közös kiállítás ötlete. Az ősalat szobrok, az Elefánt és Mamut, a Varázsló, a Batu kán Czóbel portréi, csendéletei közelségében egészen újfajta értelmezést nyerhettek¹⁸. Ez év nyarán festette meg első paraszti életképeit, Ősvilág sorozatával párhuzamosan. Ez a párhuzamosság arra utal, hogy az ősvilág érintetlen nyugalmát, ember és természet összhangját éppen úgy felfedezte a Miskolcon töltött nyarak munkálkodó gazdáiban, parasztembereiben, mint ősember és ősi táj kapcsolatában. A szinte geometrikus színmezőkké redukált

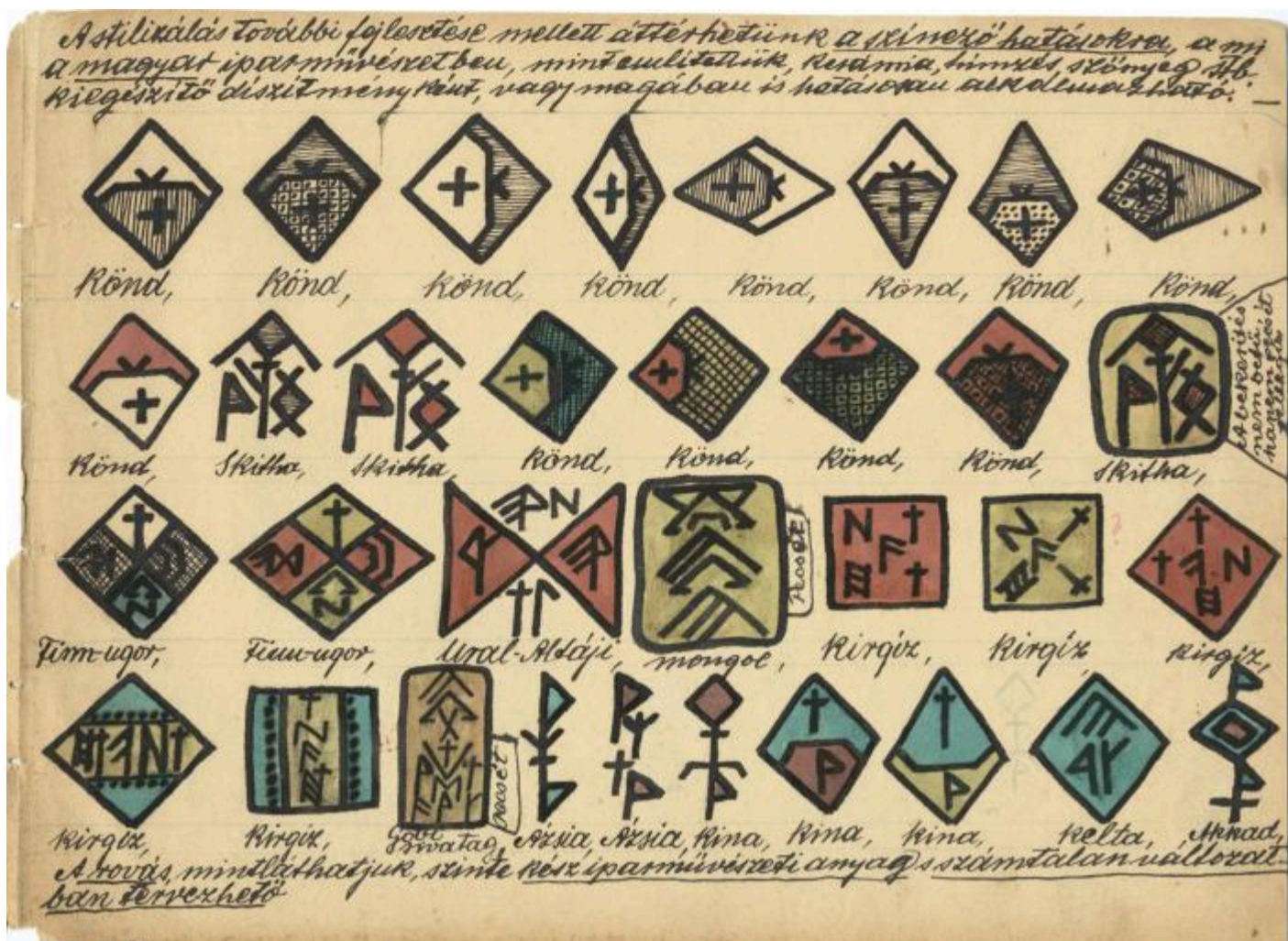
tájban éppen úgy feltűnnek az emberi eszközök, mint az ősképeken, s az alakok éppen olyan magától értetődően simulnak a tájba, mint a bögő brontosaurusok vagy a békésen legelésző mamutok. Felvinczi Takács Zoltán ezek miatt nevezte őt egy hozzá írott levelében a stilizált tájkép mesterének.¹⁹

Mokry-Mészáros Dezső: Ősi emlék, 1930, olaj, papírlemez, 36 x 44 cm, magántulajdon

1934–35 telén negyven darabból álló szénrajzsorozatot készített. Ezek a már szinte kalligráfiákká redukált képek jelzik új szenvedélyét: rovásírás, őskínai írásjegyek, ős-altaj és turán uigur betűformák tanulmányozásába, összegyűjtésébe fogott²⁰. Reprezentatív, nagy méretű kartonokat, mintakönyveket készített, melyekben sokszor jelentésüktől függetlenül, dekoratív motívumként sorakoztatta egymás mellé az írásjeleket. Japánul kezdett tanulni, és alelnöke lett a Magyar Képirók Társaságának. A társaság célja a művészet magyarabbá tétele volt a falvak, a tanyák, a paraszti világ életének tanulmányozása által, „afféle megújulási kísérlet a nép művészetével való érintkezésen keresztül, mint amilyent Bartók és Kodály a zenében elértek”²¹. Felívelő karrierje a harmincas évek második felében tört meg. Ekkoriban nem nagyon festett, hanem inkább kerámiákat készített, valamint olvasott, kutatott. Rovással kapcsolatos stúdiókat folytatott²², ősmagyar rovásírással kapcsolatos feljegyzéseket készített, lemásolta a debreceni Déri Múzeum 1700 körüli hortobágyi pásztor- és marhajegyeit, melyeket a múzeum igazgatója, Szőregi János adott neki, de megvizsgálta a nagyszentmiklósi kincs feliratait is. Visszavonult kutatómunkája és a művészvilágból való kiábrándultsága miatt egyre kevesebbet mozdult ki otthonról. A második világháborút Budapesten vészelték át Erzsébettel, s az átélt szörnyűségek hatására végképp elment a kedve a kiállításokon való szerepléstől. 1947-ben visszaköltöztek Miskolcra.²³

Itt egy fazekasmesterhez szegődött, akivel együttműködésben lapos, korong alakú, falra akasztható, a keleti motívumokat rovásjelekkel és népi életképjelenetekkel ötvöző dísz tárgyakat készített. Technikájuk, elkészítési módjuk, anyaghasználatuk épp olyan primitív volt, mint a harmincas évek szobrocskáié: az égetetlen agyagra bekarcolt mintákat temperával vagy olajfestékkel festette le. Télen tányérterveket rajzolt, nyáron pedig elkészítette azokat. A tervek maguk is művésziek, és izgalmasan bontakozik ki bennük az életmű hozadéka egy szokatlan, hibrid ikonográfia formájában. Levelezéséből tudjuk, hogy feleségével, aki szintén megvakult, erős anyagi gondokkal küszködtek. Úgy tűnik, hogy egy miskolci sírkőfaragónak terveket készített, ezzel egészítve ki kicsiny nyugdíjukat.²⁴ A késői korongok, annak ellenére, hogy anyaghasználatuk kezdetleges és stílusjegyeik valóban leginkább a naiv alkotások szemléletmódját idézik, mégis széles gyűjtői kör érdeklődésére tartanak számot.

Mokry-Mészáros Dezső: Stilizált rovásgyakorlatok, 1938, papír, színes tus, 50 x 65,6 cm, Herman Ottó Múzeum, Művészettörténeti Adattár, Miskolc

Medgyessy Ferenc²⁵ egy hozzá intézett levelében üdének és frissnek nevezi ezeket a népies hangulatú alkotásokat, melyekben igazán megtalálta saját hangját. Anyagi támogatás reményében így hát ezeket a munkákat küldözgette szét segélykérő levelek kíséretében pesti ismerősei között, különösen azután, hogy öregségi nyugdíj- és segélykérelmét a minisztérium elutasította.²⁶ A szakmából való kirekesztettség érzését, perifériára kerülését tovább súlyosbította, hogy nem tudta fizetni tagdíját a Képzőművészek Szabad Szakszervezetébe, ezért tagságát visszavonták.²⁷ Megélte, hogy ő, akit fiatal korában olyannyira foglalkoztatott az idegen bolygón való élet lehetősége, embert lásson a holdon a televízió keresztül. Ennek örülni már nem tud: beteg, kiábrándult, s haragos a művészetét megérteni, értékelni nem tudó kortársakra. Bánszky Pál, a kecskeméti Naiv Művészeti Múzeum alapítója szerint Mokry-Mészáros munkássága nem sorolható egyértelműen sem a naiv, sem a nagyművészet körébe, valójában egyiknek sem tiszta típusa. „Lehet, hogy primitív vagyok, ahogy ti mondjátok, de én nemcsak hogy érettségít tettem, de diplomás ember vagyok, és ha a művészetem csakugyan primitív, ez csak annyit jelent, hogy mindig megkerestem azokat a helyeket, amelyeken a természettel és a környező élettel harmóniában éreztem magamat, s ahol én közelebb jutottam a saját kettős világomhoz, az ismeretlen – mert rég letűnt – ősmúlthoz, és a még ismeretlenebb, mert csak fantáziával megközelíthető csillagvilághoz.”²⁸

A művész miskolci otthona műveivel és felesége, Bódogh Erzsébet, 1960-as évek vége, Herman Ottó Múzeum, Művészettörténeti Adattár, Miskolc

Utolsó alkotói periódusa miatt sütötte rá életművére a naiv bélyeget az utókor. A szocializmus időszakában intézményesülő naiv művészet fellendülése némi megélhetést biztosított a félig vak festő számára az utolsó időszakban. Bánszky Pállal, valamint Moldován Domonkossal való barátsága nyomán naiv művészek életét bemutató dokumentumfilmben szerepelt, és megrendeléseket kapott naiv témájú művek létrehozására. Az utolsó alkotói periódus munkáit vizsgálva azonban világossá válik, hogy Mokry-Mészáros Dezső sosem volt és nem is vált naiv festővé, s ez elsősorban nem is fali korongjain, hanem kései rajzain, táblaképein szembetűnő. A naiv alkotókkal szemben a képfelület nagy részén éppen nem a jellegzetes horror vacui elve, hanem az üresen hagyott felület, a hiány dominál. A ki nem töltött képteret az élet nyomaival: lábnyomokkal, állatok talpainak lenyomataival, monokróm felületekkel, nem egy esetben a termőtalaj felszínét érzékeltető nyersen hagyott, barna vászonfelülettel éppen csak hogy megjelöli. Mégis vakon, nagy szegénységben halt meg 1970-ben, s naplójában így összegzi életútját: „Okleveles gazdász, festőművész, szobrász, népművész, síremlék-tervező, rovásírással foglalkozó, régiség- és rovargyűjtő voltam hosszú nyúlt életemben. Mindezt összegezve műgyűjtő szerettem volna lenni, mint Hopp Ferenc, gyűjteményemmel hazám valamelyik múzeumát gyarapítva. Elsöpörte a háború. Így csupán a sokféle foglalkozás gyűjtője lettem.” A természet jelenségeinek alapját képező rendre és egyszerűsége fogékony ösztönös megérzés éppoly fontos tulajdonsága az alkotó tudósnak, mint az alkotó művésznek. Úgy gondolom, hogy Mokry-Mészáros Dezső képei, legyenek bár tudományos illusztrációk, rovásjelek, régészeti leletek vagy mikrofotók az ihletői, mégsem pusztán leképezések, hanem mindig hordoznak magukban egy konstruktív elemet, amely magának a képnek a szférájából adódik. Ennek oka, hogy képei sosem pusztán a vizualizálandó tárgyra reagálnak, hanem tartalmazzák keletkezésük történetét is²⁹. Így nőhetett a kalandos életút szerteágazó, sokszínű életművé. A szerző az Emberi Erőforrások Minisztériumának Kállai Ernő ösztöndíjasa

• • •

1 A monografikus feldolgozáshoz az alábbi forrásokat használtam fel: Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39, Mokry-Mészáros Dezső: Életem. Kézirat, Herman Ottó Múzeum (HOM), Helytörténeti Adattár, ltsz.: 74.207.1.5, Spirituális Művészek Szövetségének kiállítási katalógusai 1-7, Budapest, Nemzeti Szalon [később Nemzeti Művészeti Szalon néven] 1924. októbertől 1944. áprilisig, és a Magyar Képirók kiállításának katalógusai 1-3, Nemzeti Szalon, 1934. március, 1937, 1941, Kecskeméti Naiv Művészeti Múzeum Adattára, Mészáros Dezső: Életem – Egy hosszú élet rövid története, kézirat, Moldován Domonkos adománya, jelölés nélkül.

2 Dobrik István: Mokry Mészáros Dezső (1881–1970). (Borsodi Kismonográfiák 18.) Herman Ottó Múzeum (HOM), Miskolc 1985.

3 Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39

4 Ezúton mondanék köszönetet Feuer Andrásnak, aki gyűjteményét megnyitotta előttem és a művészettörténeti kutatást segítette.

5 Mokry-Mészáros Dezső: Életem. Kézirat, HOM. Helytörténeti Adattár, ltsz.: 74.207.1.5. és Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39

6 Mokry-Mészáros Dezső: Életem. I. kézirat (13. j.) oldalszám nélkül.

7 Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Adattár-BTK Művészettörténeti Intézet, MDK.-C-I.39.(1/1-5/1)

8 Mokry-Mészáros Dezső naplója. Kézirat. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39. (1/1-5/1) 6.

9 Kecskemét, Naiv Művészeti Múzeum Adattára, Mokry-Mészáros Dezső hagyatéka, „Kompordayné bölcsességei”, leltári szám nélkül.

10 Lásd Herman Ottó Múzeum Adattára, Miskolc

11 Gyűjteményét 1948-ban a Magyar Nemzeti Múzeum vette meg.

12 Mokry-Mészáros Dezső naplója 28.

13 Képzőművészek Új Társasága, 1930, Magyar Képirók Társasága, 1930, Magyar Művészek Szabad Szervezet, 1945, Magyar Teozófiai Társulat, 1906, Művészház, 1910, Nemzeti Parasztpárt Irodalmi Szakosztálya, 1945. Képzőművészeti elnök: Medgyessy Ferenc, Nemzeti Szalon, 1924, majd 1937-től ismét tag, Spirituális Művészek Szövetsége, 1930, Turáni Társaság (Magyar Ázsiai Társaság), 1910, Tücsök Irodalmi és Művészeti Szövetkezet, 1937.

14 Beszélgetés Mokry-Mészáros Dezsővel, hangfelvétel, HOM Miskolc, Művészettörténeti Adattár.

15 Az újságcikk a festő naplójában kivágva, beragasztva olvasható, roncsolt lapszélékkel, így nem tudni, mikor és melyik lapszámban jelent meg. Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39

16 Ismeretlen újságból kivágva, naplójába ragasztva, uo.

17 Ismeretlen újságból kivágva, naplójába ragasztva, uo.

18 Lásd a kiállítás meghívójának sr. Rózsa Miklós által írott ajánlóját. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár.

19 Felvinczi Takács Zoltán levele Mokry- Mészáros Dezsőhöz, 1953. szeptember, HOM, Művészettörténeti Adattár

20 Pl. HOM, Miskolc, Művészettörténeti Adattár, Stilizált rovásgyakorlatok, papír, színes tus, l.t.sz. 77/53

21 Farkas Zoltán: Képzőművészeti szemle (kiállítások) In: Nyugat, 1941/2.

22 Erről lásd bővebben: Tasnádi Attila: Mokry- Mészáros Dezső az alkalmazott művészetek területén. In: Ars Perennis, Fiatal Művészettörténészek II. Konferenciája, Budapest, 2009. CentrArt Művészettörténeti Műhely: Tanulmányok. Primus Gradus: Tanulmányok. Szerk. Tüskés Anna, Budapest, CentrArt Egyesület, 2010, 201–205. o.

23 Házuk adásvételi szerződése alapján datálható a visszaköltözés időpontja. Lásd 1947. június 23-ai adásvételi szerződés, HOM Adattár.

24 Síremlék-vázlat, MTA MKI Adattár, 39/7-56.

25 Medgyessy Ferenc levele Mokry-Mészáros Dezsőhöz, 1950. decembere, HOM Művészettörténeti Adattár.

26 Mokry-Mészáros Dezső dr. Oltványi Imréhez intézett levele, HOM Művészettörténeti Adattár.

27 Toroczkaikai Osvald levele Mokry-Mészáros Dezsőhöz, HOM Művészettörténeti Adattár.

28 Mokry-Mészáros Dezső naplója, kézirat, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete, Adattár, MDK-C-I-39

29 Erről lásd Bryson, Norman: The Gaze and the Glance. The Logic of the Gaze, Yale University Press, New Hawen, 1983, 87–131. o.

A cikk megszületését a B.Braun támogatta.

[Adatkezelés](#)
[Szerzőinknek](#)
[Hirdetőinknek](#)
[Impresszum](#)

© 2019 Artmagazin - Minden jog fenntartva.